

Ярмоліцька Наталія Вікторівна

Науковий співробітник філософського факультету

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-1922-3496>

e-mail: nataliia.yarmolitska@knu.ua

Товмаш Світлана Іванівна

Молодший науковий співробітник філософського факультету

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0002-4972-2330>

e-mail: svitlana.tovmash@knu.ua

**ЩАСТЯ, ДОБРОБУТ І ВИЖИВАННЯ: СОЦІАЛЬНО-
ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ
УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ ВІЙНИ ТА МИРУ
В СВІТЛІ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ УЛАСА САМЧУКА**

Резюме

Здійснено соціально-філософське осмислення понять щастя, добробут і благополуччя в українському культурному досвіді війни і миру, проведено порівняльний аналіз довоєнних і воєнних визначень цих понять. Теоретичним підґрунтям даного дослідження стала творча спадщина українського письменника Уласа Самчука, в творчості якого був відображений екзистенційний досвід українців, пережитий в умовах радикальних історичних трансформацій війни та миру. Для аналізу застосовано поєднання герменевтичного, аксіологічного, соціально-філософського та істориколітературного підходів, що дозволило розкрити взаємозв'язок між індивідуальним і колективним українським досвідом в умовах війни та миру. Додатково було задіяно методи текстуального й порівняльного аналізу для розгляду основних культурних моделей добробуту та елементів екзистенційної філософії, що допомогло визначити граничні стани людського буття, які виникають у воєнні й повоєнні періоди. Зазначено, що творча спадщина У. Самчука є важливим внеском в український культурний простір,

адже в творах письменника добробут постає не лише як матеріальна категорія, а ще й як соціально обумовлений стан, щастя показане як екзистенційна категорія, а поняття виживання складає основу людського існування в тих умовах до яких призводять історичні катастрофи. Показано, що основних трансформаційних змін поняття щастя та добробуту зазнають саме в період війни, коли щастя пов'язується з виживанням, безпекою, збереженням ідентичності та солідарністю, а головний акцент зміщується від індивідуального до колективного благополуччя, від стабільного життя до боротьби за виживання. Встановлено, що український травматичний досвід війни змінив сприйняття екзистенційного виміру добробуту, поняття щастя набуло нових форм, які проявились у стійкості, гідності й здатності до відновлення. Наголошено на тому, що творчий спадок У. Самчука став важливим джерелом осмислення сучасного українського досвіду війни, він дозволив по новому переглянути трансформації цінностей, які тривалий час відбувались в українській культурній традиції, в якій добробут був нерозривно пов'язаний з працею, моральністю та з колективним буттям.

Ключові слова: Улас Самчук; щастя; добробут; виживання; травматичний досвід української культури; національна пам'ять; історична пам'ять; екзистенційні цінності; український досвід війни та миру.

Вступ

Сучасний досвід російсько-української війни зруйнував звичні уявлення про такі поняття як щастя, добробут, благополуччя, замінивши їх вирішенням нагальних питань людського існування, з'ясуванням того, яким є щастя в умовах загрози людському життю, як змінюється уявлення про добробут і чому виживання, серед цих понять, стає головною категорією людського буття. В українському культурному контексті ці поняття набувають особливої значення ще й тому, що протягом століть наша країна потерпала від історичних криз, які вплинули не лише на зміни в соціальній структурі, але й на основні ціннісні орієнтири. Останнім доказом таких кардинальних змін стала повномасштабна війна, розпочата росією 24 лютого 2022 року, яка радикально змінила досвід повсякденного життя українців. Важливо відзначити, що в таких умовах традиційні уявлення про добробут, як про стабільне та матеріальне забезпечення, передбачуваність подій, все це поступово втрачало свою значущість, замінюючись новими формами осмислення, в яких ключовими вже стають умови виживання, безпека, підтримка та солідарність. В таких умовах, коли значно посилюється значущість системного вивчення травматичного досвіду культури, ми маємо відновлювати та вивчати власний культурний історичний досвід, віднаходячи в ньому найважливіші цінності. В даному контексті заслуговує на увагу творча спадщина видатного українського письменника Уласа Олексійовича Самчука (1905-1987), який хоча й жив і творив у еміграції,

все ж намагався художньо описати долю українського народу, відобразити його боротьбу, страждання й прагнення до самореалізації. Саме здійснення аналізу творів У. Самчука дозволило нам провести паралель між історичним досвідом українського народу та сучасністю, відстежити в його творах зображувані граничні ситуації людського існування, такі як голод, війна, втрати, боротьба за збереження людяності за будь-яких обставин. Цінним джерелом даного дослідження стали такі твори письменника, як «Марія», «Чого не гоїть вогонь», «Втеча від себе», трилогія «Волинь» та інші, в яких ми віднайшли своєрідне підтвердження історичних катастроф і водночас простежили в них антропологічні дослідження людської витривалості.

Існування українського суспільства в соціально-історичних умовах війни, які стали причиною радикальних змін розуміння українців про щастя, добробут і виживання, зрештою й становили актуальність обраної теми даного дослідження. Повномасштабні воєнні дії стимулювали переосмислення історичної пам'яті, національної ідентичності та ціннісних орієнтирів, що актуалізувало звернення до творчого спадку українських письменників, які висвітлювали подібні кризові періоди в своїх творах. Наразі до таких письменників належить і У. Самчук, який змалював досвід історичних катастроф ХХ століття, здійснив глибоку морально-філософську рефлексію українського буття. До вивчення спадщини письменника в останні роки значно зріс інтерес не лише філологів, а й філософів, політологів, соціологів, економістів. Так, вивчаючи твори письменника Ю. Бондаренко досліджує «конфлікт між космізмом та історизмом як засадничий елемент у тематизуванні дійсності» [1, с. 25]. Ґрунтовні дослідження творчого спадку У. Самчука присвятила свої праці сучасна науковиця І. Руснак. Серед її наукового доробку – статті про творчість письменника [2], монографії, присвячені вивченню художньої історіософії У. Самчука [3; 4]. Вивченню самчукознавчої парадигми літературознавчих досліджень науковців Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, присвячена стаття сучасної дослідниці С. Бородіци, яка довела, що дослідницький потенціал науковців університету значно розширив науковий діапазон сучасного самчукознавства [5]. Темі війни у творчому доробку У. Самчука, присвячена праця О. Савченко, яка відмічає, що «війна — це апокаліптична візія дійсності у художній концепції Уласа Самчука, яку письменник оцінює відповідно до української національної історії» [6, с. 57]. Також тему виміру війни в текстах У. Самчука, підіймала в своїй праці О. Демчук [7]. Осмисленню «ідейно-політичних, історіософських переконань У. Самчука, його бачення та розуміння України, проєкція національної ідентичності та специфіка їхнього втілення в художні тексти письменника» [8], присвячена стаття В. Кизиловой. Значна кількість досліджень українських науковців була присвячена публіцистиці У. Самчука, як форми морального дороговказу [9; 10], мемуарно-автобіографічній

прозі письменника [11]. Також, в межах даної роботи слід вказати на міждисциплінарні дослідження українських науковців С. Руденка, М. Тасенка, В. Приходька, Є. Левченюк [12; 13; 14], І. Данилюка, О. Богучарової [15], Т. Траверсе [16] та ін., праці яких були присвячені загальним питанням проблем добробуту, виживання, українського травматичного досвіду війни та миру, проблемам міждисциплінарних аспектів систем класифікації психічних розладів, дослідженням в галузі феноменологічної антропології. Всі ці дослідження так чи інакше були дотичні до переосмислення значення понять щастя, добробуту, виживання в умовах українського досвіду війни та миру, що виник у зв'язку з конкретними культурними та історичними обставинами.

Проте, не дивлячись на значний науковий доробок творчої спадщини У. Самчука залишається недостатньо розробленою проблема дослідження категорій щастя, добробуту та виживання в світлі творчості письменника, адже таке дослідження є важливим доробком як для гуманітарної науки, так і для осмислення сучасного українського досвіду. Тому метою статті є здійснення соціально-філософського аналізу категорій щастя, добробуту та виживання в контексті українського досвіду війни та миру на основі дослідження творчої спадщини У. Самчука. Для досягнення поставленої мети нами передбачено вирішення наступних завдань: проаналізувати філософський зміст категорії щастя в творах У. Самчука; визначити специфіку розуміння поняття добробуту в творчості письменника; дослідити феномен виживання, як базової форми людського існування в умовах війни; розкрити взаємозв'язок індивідуального та колективного досвіду в художньому світі письменника; здійснити аналіз історичного досвіду, відображеного в творах У. Самчука, порівнявши його з сучасними українськими реаліями.

Методи дослідження

В дослідженні використано міждисциплінарний підхід, в якому поєднано: герменевтику, для інтерпретації художніх творів, як носія культурного досвіду; аксіологічний аналіз, який дозволив виявити ціннісну структуру понять добробуту та щастя; соціально-філософський підхід був застосований для осмислення змін у колективному досвіді; екзистенційний підхід дозволив проаналізувати переживання війни як граничної ситуації; порівняльний метод сприяв зіставленню довоєнної та воєнної моделі благополуччя, простеживши їх трансформацію.

Результати дослідження

Проблеми щастя, добробуту та благополуччя в сучасних умовах стають особливо важливими, оскільки відображають базові уявлення про сенс людського існування. В українському культурному просторі ці категорії

набувають важливого значення, особливо в кризові періоди, коли змінюються не лише соціальні структури, а й основні ціннісні орієнтири. В таких кризових умовах опинилась наша країна, після розпочатої росією повномасштабної війни 24 лютого 2022 року, що, в свою чергу й призвело до радикальної трансформації досвіду повсякденного життя українців. Відповідно, перебуваючи в умовах війни традиційні уявлення про добробут, як стабільність і матеріальне забезпечення були витіснені новими формами осмислення існування, в яких ключовими поняттями стали виживання, безпека та солідарність. У цьому контексті творчий спадок У. Самчука стає особливо цінним джерелом дослідження, адже в його творах відображені граничні ситуації людського існування (голод, війна, втрата та боротьба за збереження людяності), що дозволяє провести паралель між історичним досвідом українців і сучасним станом перебування в умовах війни.

У. Самчук — видатний український письменник, журналіст і публіцист, який народився в Україні, проте майже все своє життя провів в еміграції, але залишився вірним своїй державі, українському народу. Ось як описує своє призначення сам письменник: «Я ставив, і зараз ставлю, собі досить, як на письменника, виразне завдання: хочу бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачу, чую, переживаю. Для цього маю свою вироблену концепцію, свою ідеологічну підмурівку і виконую це завдання з послідовною черговістю. Мені хотілося б в художньому вислові передати головні етапи, нашої, багатої на драматичні моменти, доби. Нам судилось бачити, чути і переживати більше, ніж можна було сподіватися протягом одного життя людини. Ми були свідками подій виняткових... Я порушу. Невелику частину проблеми нашого українського сектору... Я хотів висвітлити їх такими, якими бачили їх мої очі і, якими чули їм, моя душа. Без особливих окрас... Мені імпонувало б більше «бути правдивим» [17, с. 5–6].

На даний час дослідження самчукознавства вирізняється значним розширенням тематичних і методологічних підходів до вивчення творчого спадку письменника. Значна більшість науковців вважають, що творчий доробок У. Самчука є багатовимірним феноменом, який поєднує в собі не лише літературний, але й історичний та філософський дискурси. Якщо більш детально проаналізувати твори письменника то можна помітити, що в них щастя не розглядається як стабільний і матеріальний вимір, скоріш це поняття постає як внутрішній стан, який пов'язаний з гідністю, свободою та ідентичністю. Герої його романів, хоча й позбавлені умов благополуччя, проте зберігають духовну цілісність, що відповідає соціально-філософському розумінню щастя як екзистенційного вибору, а не зовнішньої даності. Що стосується дослідження феномену щастя то він добре простежується в романі У. Самчука «Марія», в якому це поняття межує між

життям і трагедією Голодомору. В цьому романі щастя описується письменником як крихке та нестабільне, воно перебуває під постійною загрозою історичних катастроф. Свідченням цього є життєвий шлях головної героїні роману Марії, для якої щастя пов'язується з родиною, працею та материнством, і яке руйнується в історичних умовах колективізації та голоду. Проте, пройшовши через страждання, сирітське дитинство, голод і війну, Марія все ж знаходить щастя, коли вона разом із Корнієм і старою матір'ю «сидять коло столу і їдять Святу Вечерю, їм весело і радісно. На обличчях спокій, видно саяво щастя — короткого і проходячого, але все-таки щастя. «Ми, — кажуть Маріїні очі, — не вимагаємо багато щастя. Щастя наше у повноті існування, але кілька разів на рік ми скупчимо його у одно велике видиме щастя, щастя, яке випромінює з наших віч, з наших уст, з наших душ» [18, с. 64].

Також в романі «Марія» піднімаються такі фундаментальні проблеми сенсу життя, як добро та зло, життя та смерть, які висвітлюють морально-етичні та соціальні сторони філософського виміру цих понять. Принагідно зазначимо, що щастя в розумінні У. Самчука це не індивідуальна категорія, вона залежить від колективного буття. Ось як описується письменником цей стан у романі. «Пішли дні рівною довгою чергою, вкладаючись у місяці й роки. Які це були гарні, повні, округлі роки. Кожний схід сонця приносив працю, захід — відпочинок. Ростуть діти. Прибуває потроху землі. За хатою засадився новий садок, і молоденькі щепки щовесни вкриваються ніжним усміхненим цвітом... Сонце величне і вічне, сонце поля і села, звелось з-за далеких обр'їв і підноситься у височінь... Нема тут кінця. Немає краю... Мине свято — знов праця. Село цвіло, родило овочі, відпочивало і знов цвіло. Вже кілька років обминали пошесті і неврожай. Люди піднялись, багатіли і ширилися. Росли муровані хати, заводили хмельниці, купували машини» [18, с. 86–89]. Проте, таке щастя та добробут селянської родини руйнують спочатку голодомор, який став своєрідним екзистенційним зламом, а згодом і війна. В таких умовах, як описує У. Самчук, добробут стає крихкою соціальною конструкцією, яка руйнується під тиском політичних умов. «Поволі, непомітно підкрадався 1917-й... Зима непевна. Метелиці, відлиги. Розтає сніг, заливає водою яри, луки. Вдарить мороз — і знов замерзає все. В окопах сиділи ранені й переранені. В окопах молоденькі хлопчачки у постелах. Їдуть у наступ і гукають на допомогу маму. На села натискали все нові й нові вимоги. Приходили каліки, оповідали, кляли, рвали з грудей відзнаки героїства і топтали каліченими ногами. Тихий люд щетинився, набирався люті, розправляв пазури. З-під непорушних, забутих сіл вилізав жорстокий звір» [18, с. 94].

Якщо порівнювати розуміння щастя з довоєнним періодом, то воно часто мислилось як досягнення балансу між особистим і соціальним, що

означало стабільне життя, родинне благополуччя та можливість до самореалізації. Це свідчило про те, що людина, як автономний суб'єкт, прагне досягти індивідуального успіху. Але в умовах воєнного часу таке бачення змінюється, змінюється й сама структура цінностей. Своєрідним прикладом таких змін стає сучасний український досвід, в якому щастя редукується до базових умов існування, життя й безпеки, добробут стає процесом, а не станом, а благополуччя набуває колективного виміру. Російсько-українська війна зробила виживання основою людського існування, перевила його в категорію, яка допомагає переосмислити всі інші умови життя. Люди більше не прагнуть отримати максимальні блага, а починають зосереджуватись на збереженні особистого життя й життя інших осіб. Осмислення проблеми щастя в умовах війни та катастроф можна простежити в філософії абсурду французького філософа Альбера Камю, який стверджував, що людське існування є фундаментально абсурдним, оскільки в пошуках сенсу життя людина стикається з байдужістю світу, природа щастя змінюється, і хоча вона не зникає, але стає своєрідним актом спротиву абсурду. Такі погляди А. Камю були викладені в «Міфі про Сізіфа», в якому зазначалось, що людина може бути щасливою навіть у безнадійній ситуації, якщо вона усвідомлює свою свободу [19]. Такі ідеї А. Камю корелюються із описаними У. Самчуком подіями, в яких його герої перебувають в жахливих умовах голоду та війни, що також можна умовно назвати «історичним абсурдом». І хоча герої У. Самчука не можуть впливати на обставини, в яких вимушені жити, все ж вони мають можливість морального вибору. Це означає, що щастя самчуківських героїв є не станом задоволення, а формою їхньої екзистенційної позиції.

В класичному розумінні добробут, як культурно-філософська категорія, асоціюється, переважно, з матеріальною забезпеченістю та соціальною стабільністю. Проте в українській культурній традиції поняття добробуту має дещо ширший зміст і пов'язаний він, передусім, із моральною гідністю, зв'язком із землею, здатністю до праці, приналежністю до певної спільноти тощо. Таку своєрідну українську традицію в єднанні складових добробуту можна простежити і в творах У. Самчука. В них письменник описує своїх героїв благополучними не лише тоді, коли вони матеріально забезпечені, а й коли їхнє життя вкорінене в життєвий світ. Наприклад, в романі «Волинь» змальовується життя селянства початку ХХ століття, описується цілісна система цінностей героїв, в якій гармонія досягається завдяки єдності людини і природи. Добробут позиціонується як результат наполегливої селянської праці, як основа гідності та самостійності українців, для яких родина, земля та господарство стають основними чинниками в їхньому житті. Таку модель самчуківського добробуту можна назвати «ідеальною», або задовільною умовою існування для селянського життя. Ось як це показано в романі. «Хутір Матвія розлягся попід пригорком, укритим сосновим

і мішаним лісом, проти сонця, над берегом невеличкої річки Лебедівки. Джерело річки у Дермані, звідки три роки тому вибрався Матвій з родиною на п'ять десятин, що їх купив у лебедського пана, почав тут господарство... За свою працю, по часі, можна ще дещо прикупити, щоб на кожного бахура хоч по дві десятині припало... Купити то воно легко сказати, але купля та не з маком дається. От хоч би й ці п'ять десятин. Він жеж женився ще у девятнадцять літ. Дитячі й парубочі літа проробив у дворі, то на чехах, а опісля гірка, гірка праця вже дома у гурті жонатим, при батькові й братах, бо залишив йому батько у спадщину всього три чверти десятини... А яке то життя було колись... Бувало, коли «ще в гурті були», — то всю свою роботу польову й домашню — і жаття, і косінку, й оранку — все це завше ночами робилося... А день-подень у дворі, чи у чехів повзаєш та тягнеш грабки, чи пилку, а з тим і жили свої. Тепер ось наші бахурі і хліб, і до хліба — сала шматочок, вареника якого там, по неділях пшеничника...» [20, с. 20–21]. Проте, в романі також описується, як такий добробут і природній порядок руйнується історичними обставинами. Тема господарювання на землі була продовжена У. Самчуком і в творі «Морозів хутір», в якому добробут до того ж розглядається як спосіб життя та форма збереження національної гідності. В романі описується, як «сірого, мокрого листопадового дня 1918 року на хутір прибувають брати Морози... І як довго до цього йшлося, які були хвилясті, нерівні дороги! І нарешті Київ!... А Дніпро! Та чудова, широка й свавільна ріка... [21, с. 34–44]. Проте, роки війни та революції, перебування далеко від рідних країв не змогли зламати національної гідності героїв роману. Пройшовши буремні роки брати, зібравшись разом, вдаються до розмов про життя, про минуле й майбутнє, про те що Іван міг би «дістати доктора політичних наук у першому ліпшому з університетів госуларства російського... І дужа шкоди, що один з наших братів закопав їх... замість замінити їх на один з постім міністра імперії, які до речі, ніколи такими категоріями не думали, бо висловлених тут істин не розуміли... Але що я заперечую, — говорив Андрій, — то це абсолютний брак синтези твого думання... Історія мене, тебе і всіх нас, тут присутніх, не диктується намірами Івана ІІІ Калити чи Івана Лютого. Вона диктується зростанням душі в нашому живому і конкретному тілі... На чому базується наша обмежена просторово, але не обмежена часово сила? На неухильності її призначення. Таж Росію створили, як не кажіть, люди нашого племені, і коли мені сьогодні кажуть про неможливість існування нас, як незалежної духовности, тільки тому, що був Пушкін та Достоевський, то я вам заперечу єдиним викриком: ніколи! Наша духовність живе у нас з часів, коли ще не було ніякого Калити, ніякого Пушкіна, ніякого Достоевського... І ми це носимо тут під серцем... Призначення нас, як історичної незаперечності, таке очевидне, що через нього, власне розваляться, можливо, сама ідея єдинства госуларства російського, наколи Росія спробує перечити цій істині» [21, с. 159–161].

Додаймо лише, що такі пророчі слова героя роману «Морозів хутір» мають своє продовження й у сучасних українських реаліях, в яких український народ вкотре доводить свою непохитність і рішучість відстоювати власну національну гідність та ідентичність.

У соціальній філософії поняття добробуту трактується як багатовимірна категорія, яка поєднує в собі не лише матеріальний достаток, а й духовні, соціальні та психологічні аспекти людського буття. Проте вже в ХХ столітті відбувається суттєве переосмислення цього поняття. Добробут все частіше починають інтерпретувати як екзистенційний стан осмисленого буття. Подібний підхід був відображений у логотерапії австрійського психіатра Віктора Франкла, який вважав, що центральною потребою людини є не задоволення чи комфорт, а пошук сенсу. «Життя наповнене сенсом до останнього подиху. До останньої його миті ми можемо втілювати цінності через наше ставлення до страждань, до того чого ми змінити не можемо. Я називаю ці цінності цінностями ставлення. Справжнє страждання — приймати нашу долю такою, якою вона є, — найвище досягнення дане людині» [22, с. 14]. З чого слідує, що добробут означає не рівень благ, а здатність людини знаходити сенс свого життя навіть у стражданні. В творах У. Самчука така модель добробуту також простежується, вона втілена в образи героїв, які не дивлячись на втрату матеріальних умов існування, все ж зберегли внутрішню гідність, їхнє сприйняття добробуту не зникло навіть у ситуації голоду, а трансформувалось у моральну стійкість. Сучасний український досвід війни також стає продовженням такої історично сформованої моделі, в якій добробут перебуває під загрозою, а щастя стає тимчасовим і надто крихким, щоб не втрачувати його.

Ще одним проявом доволі глибокого розуміння трансформації досвіду добробуту можна простежити в герменевтиці французького філософа Поля Рікера, а саме в його концепції наративної ідентичності, де людське життя розглядається вченим як текст, який переосмислюється через оповідання. Відповідно цієї концепції ідентичність формується через наративи, досвід набуває сенсу лише через інтерпретацію, а пам'ять стає ключовим елементом конструювання реальності. Як зазначає П. Рікер «об'єднання історії та наративу народжується в результаті поєднання двох напрямків думки. Ослабленню та руйнуванню моделі закону охоплення відповідало переоцінювання наративу та його ресурсів зрозумілості... чи виправдовує повернення конфігураційних рис наративу надія на те, що наше наративне розуміння може набутися пояснювальною цінністю, водночас коли історичне пояснення перестає вимірюватися стандартом моделі закону охоплення... «наративістська» концепція історії лише частково відповідає цьому очікуванню. Ця концепція справді говорить нам, до якого попереднього способу розуміння прищеплене пояснення, але вона не дає нам наративного

еквівалента чи заміни пояснення. Ось чому я шукаю більш опосередкований зв'язок між історичним поясненням та нашим наративним розумінням» [23, р. 143]. Тут слід відмітити, що творчість У. Самчука дотична і з концепцією наративної ідентичності П. Рікера, тому що у письменника також простежується існування колективного наративу, який структурує український історичний досвід. Це чітко відображено в романах «Волинь», «Марія» та інших творах У. Самчука, в яких також відбувається формування образу добробуту та щастя, як історично змінних категорій. У сучасному контексті повномасштабної війни ці наративи особливо актуалізувались, вони створили своєрідний ефект герменевтичного кола, в якому сучасність переосмислює минуле, а минуле надає сенсу сучасності.

Дослідження трансформації та переоцінки цінностей, в умовах граничної ситуації, можна простежити в екзистенційній філософії німецького філософа Карла Ясперса, в його визначенні поняття граничних ситуацій, моментів коли людина стикається з межами свого існування (смерть, страждання, боротьба) [24]. Суть поняття «граничні ситуації» означає, що виникають такі ситуації, яких неможливо уникнути чи змінити, вони викривають справжню сутність людини й змушують її визнати власну кінцевість. До таких обставин К. Ясперс відносить смерть, страждання, боротьбу та провину. «Граничні ситуації, — зазначає К. Ясперс, — це такі ситуації, які ми не можемо змінити, а лише можемо усвідомити... в граничних ситуаціях людина або ламається, або приходить до самої себе... лише перед обличчям граничних ситуацій людина стає справжньою екзистенцією» [24]. В таких умовах війна стає типовою граничною ситуацією, яка руйнує звичні соціальні структури, змінює систему цінностей і оголює сутність людського буття. В цьому контексті відбувається своєрідний перехід від добробуту — до виживання, від щастя — до осмислення моменту існування, від благополуччя — до солідарності та взаємопідтримки. Ці процеси добре простежуються в творах У. Самчука, коли письменник описує історичний досвід, який ми можемо перенести на реалії сучасної російсько-української війни, що дозволяє нам інтерпретувати її як повторення структурних моделей людського буття.

Тема переходу від добробуту до виживання викладена в пізніх творах У. Самчука, зокрема у воєнній прозі «На білому коні», «На коні вороному» та «Чого не гоїть вогонь». В цих романах основний акцент письменник переносить на досвід війни як граничної ситуації, де щастя набуває екзистенційного характеру, добробут перестає бути метою, лише виживання стає основною категорією, в якій війна, голод і смерть відкривають справжній зміст людського існування. В більш ранніх творах У. Самчука такий перехід від добробуту до виживання також мав місце. Наприклад, в романі «Марія» описується різкий злам, від повноти життя — до абсолютної втрати: «Було

поле. Було життя. Було все... І не стало нічого» [18]. Це стає ілюстрацією краху добробуту як основи існування людини, її базові потреби зводяться лише до того, щоб вижити, відбувається перехід від повноцінного життя до існування, в якому людина змушена боротися вже не за щастя та розвиток, а за саме право жити.

Варто зазначити, що сучасний український воєнний контекст актуалізує самчуківські моделі щастя, добробуту і виживання. В таких умовах виживання стає головною формою існування, яке в творах У. Самчука постає своєрідною «апокаліптичною візією дійсності», яка ставить людину перед радикальним моральним вибором. Як зазначає сучасна дослідниця О. Савченко «війна — це апокаліптична візія дійсності у художній концепції Уласа Самчука, яку письменник оцінює відповідно до української національної історії. Його найбільше хвилює питання, що робити недержавній нації і пересічній українській людині у вирі великих сил Всесвіту. Тому тема війни у творчому доробку митця є актуальною у реаліях сьогодення, коли український народ виборює своє право на вільне життя та чинить опір російському агресору» [6, с. 57]. Проте, слід зазначити, що в творах У. Самчука виживання не зводилось лише до фізичного існування, воно також означало боротьбу за збереження ідентичності, власної культури та людяності.

Після 24 лютого 2022 року український травматичний досвід війни актуалізував ті ж самі екзистенційні структури, які були описані в творах У. Самчука. Наприклад, редукція щастя перейшла до таких базових умов, коли життя та безпека стають основними; колективізація добробуту переростає у волонтерство та взаємодопомогу; через досвід втрати відбувається переосмислення власного сенсу життя. Український досвід довів, що в сучасних умовах війни мають переважати етика відповідальності та колективний вимір добробуту. Тенденція зміщення від індивідуального до колективного розуміння добробуту також проявились і в творах У. Самчука, в яких показано, що людина не живе ізольовано від інших, що її добробут залежить від спільноти, а її моральний вибір має колективні наслідки. Такий виклад, який був притаманний самчуківському дискурсу, набуває особливої актуальності в умовах сучасної російсько-української війни, коли волонтерство, взаємодопомога та солідарність стають ключовими формами благополуччя, а індивідуальне щастя вже сприймається як колективне виживання. До того ж сучасний український досвід став підтвердженням трансформацій, які вже були висунуті в філософських підходах, це — пошук сенсу в боротьбі (В. Франкл); прийняття абсурду і спротиву (А. Камю); створення нових наративів ідентичності (П. Рікер). Ці філософські концепції допомогли глибше зрозуміти трансформацію понять щастя, добробуту і благополуччя в українському досвіді. Це підтверджує висновок про те, що

в сучасних умовах добробут більше не є лише економічною категорією, а щастя більше не ототожнюється лише з комфортом, ці всі людські потреби перебирає на себе виживання, яке стає основою нової аксіології. Саме воєнні дії стали причиною того, що виживання набуло такої нової форми благополуччя, воно перестало бути лише біологічною категорією, а перейшло в форму збереження ідентичності, підтримки соціальних зв'язків і ознакою моральної стійкості. В цьому контексті творчий спадок У. Самчука вбачається не лише як літературний феномен та історичне свідчення подій минулого, він стає методологічною основою для інтерпретації сучасних соціальних процесів і їх осмислення. Адрже саме в творах У. Самчука був сформований образ сильної особистості, яка виживала в складних умовах, могла протистояти історичним викликам і при цьому зберігати власну гідність, його герої були справжніми носіями ідеї національного відродження. Враховуючи сучасний український досвід і проаналізований літературний доробок У. Самчука, можна стверджувати, що відбувається формування нової моделі благополуччя — екзистенційно-ціннісної, в якій сенс переважає над комфортом, гідність над стабільністю, а солідарність над індивідуалізмом.

Висновки

Узагальнюючи вищенаведене маємо підстави зазначити, що проведений соціально-філософський аналіз понять щастя, добробуту та благополуччя в українському досвіді свідчить про те, що ці поняття зазнали динамічних змін через історичні умови. Повномасштабна війна, розпочата росією 24 лютого 2022 року, радикально трансформувала розуміння цих категорій із звичного уявлення, змістивши акцент із матеріального на екзистенційне сприйняття. Український травматичний досвід війни актуалізував екзистенційний вимір добробуту, в якому щастя набуло форми стійкості, гідності та здатності до відновлення. В цьому контексті творчий спадок У. Самчука дозволив інтерпретувати такі трансформації як частину тривалої культурної традиції, в якій добробут постає як морально-екзистенційний стан, який відбувається крізь призму праці, моральності та зв'язку з колективним буттям, щастя постає як момент гармонії в умовах нестабільності, а виживання стає фундаментальною формою людського існування. І хоча такі трансформації вже не є новими, проте вони мають глибоке культурне коріння. Розширений аналіз творів У. Самчука свідчить про їх глибоку філософську основу, в якій трансформація понять щастя, добробуту та благополуччя переходять від стабільних соціальних категорій до екзистенційних форм переживання буття. Така трансформація має історичну тяглість і резонує з сучасним українським досвідом війни. Отже, можна стверджувати, що сучасний український травматичний досвід вплинув на формування нової філософії благополуччя, в якій ключовими

цінностями стали — гідність, солідарність, взаємодопомога та стійкість перед сучасними історичними викликами.

Список посилань

1. Бондаренко Ю. Роман-хроніка Уласа Самчука «Марія»: Україна між космосом та історією. Слово і Час. 2011. № 6. 25-33. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/144187>
2. Руснак І. Із «когорти сурових лицарів традиційності»: Статті про творчість Уласа Самчука. Вінниця: ТОВ фірма «Планер». 2007. 127 с.
3. Руснак І. «Я був повний Україною...». Художня історіософія Уласа Самчука: монографія. Вінниця: ДП ДКФ. 2005. 406 с.
4. Руснак І. Художня історіософія Уласа Самчука: Монографія. Вінниця: ДП «ДКФ». 2009. 368 с.
5. Бородіца С. Самчукознавство в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка: здобутки та перспективи. *Studia Methodologica. Філологічні дослідження*. 2025. № 20. 8-18. <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-60-1>
6. Савченко О. Тема війни у творчому доробку письменника-емігранта Уласа Самчука. Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії: матеріали Всеукр. наук.-дискус. платформи, яка приуроч. до Міжнар. дня толерантності. Кропивницький. 2022. 57-59. https://dspace.univd.edu.ua/items/17e40e0c-6ed6-4d5b-9d2c-9242e57a63c1?utm_source=chatgpt.com
7. Демчук О. Простір війни в романі Уласа Самчука «Чого не гоїть огонь». Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія». 2025. Вип. 26(94), 127-129. [http://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-26\(94\)-127-129](http://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-26(94)-127-129)
8. Кизилова В. Україна Уласа Самчука: синтез політичного й мистецького світоглядів. Збірник наукових праць (філологічні науки). 2020. №15. 54-59. DOI 10.28925/2412-2475.2020.15.8
9. Вишневська Г. Між минулим і майбутнім: публіцистика Уласа Самчука як форма морального дороговказу. *Studia Methodologica. Філологічні дослідження*. 2025. №60. 19-25. <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-60-2>
10. Подвиженний О. Вплив західної культури на становлення Карпатської України в романі «Сонце з заходу» Уласа Самчука. Літературний процес: методологія, імена, тенденції. 2021. (17), 55-64. <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2021.17.7>

-
11. Ткачук О. Мотив подорожі героя як структуротворчий принцип у мемуарно-автобіографічній прозі Уласа Самчука («На білому коні» та «На коні вороному»). *Studia Methodologica. Філологічні дослідження*. 2025. №60. 145-157. <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-60-13>
 12. Prykhodko V., Rudenko S. (2018). Body and Space Relationship in the Research Field of Phenomenological Anthropology: Blumenberg's Criticism of Edmund Husserl's «Anthropology Phobia». *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 13, 30-40. <https://doi.org/10.15802/ampr.voi13.125512>
 13. Rudenko, S., Tasenko, M. (2024). Improving the Diagnosis of Post-traumatic Stress Disorder and Anxiety-depressive Disorders Using the Methods of Phenomenological Philosophy: Experience of Interdisciplinary Practices in Ukraine. *Studia Warمیńskie*, 61, 127–138. <https://doi.org/10.31648/sw.10789>
 14. Rudenko, Sergii, Mykhailo Tasenko and Yevheniia Levcheniuk (2025). CosmosContaining Mental Disorders: Phenomenological Advancing for Psychopathology and Philosophy of Psychiatry. *Philosophy and Cosmology*, Volume 34, 67-84. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/34/4>
 15. Danyliuk I., Bohucharova O. (2023). The Russia-Ukraine war in Western media: A psycholinguistic modelling of the 'hybrid' phase. *East European Journal of Psycholinguistics*, 10(2), 9-20. <https://doi.org/10.29038/eejpl.2023.10.2.dan>
 16. Траверсе Т. Трансформація Я-концепції особистості: когнітивний аспект. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. 75(5), 151–156. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-75-5-151-156>
 17. Самчук У. Юність Василя Шеремети. Роман. Ч.1. Мюнхен: Прометей. 1947. 156 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/5985/file.pdf>
 18. Самчук У. Марія. Український історичний роман. Київ: Знання, 1997. 176 с. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=226>
 19. Камю А. Міф про Сізіфа. Бунтівна людина /Перекл. з фр. О.Жупанський. Харків: Фоліо. 2022. 448 с.
 20. Самчук У. Волинь: роман у трьох частинах. Ч.1: Куди тече та річка. Третє видання. Торонто: Друкарня «Київ». 1932. 324 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1678/file.pdf>
 21. Самчук У. OST. Роман у 3 томах. Т.1. Морозів хутір. У 3-ох частинах. Регенсбург: Видання Михайла Борецького. 1948. 584 с.

<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1056/file.pdf>

22. Франкл В. Лікар та душа. Основи логотерапії. /Перекл. Любомир Шерстюк. Харків: Видавництво «КДС». 2023. 320 с.
23. Ricoeur P. (1984). Time and Narrative (Vol. 1). Translated by Kathleen McLaughlin and David Pellauer. Chicago: University of Chicago Press. https://www.eleqta.org/documentation/en/Paul_Ricoeur_Time_and_Narrative.pdf
24. Jaspers K. (1970). Philosophy of Existence. Translated and with an Introduction by Richard F. Grabay. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 99 p.

References

1. Bondarenko, Yu. (2011). Ulas Samchuk's chronicle novel Maria: Ukraine between cosmos and history. Slovo i Chas, 6, 25–33. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/144187>
2. Rusnak, I. (2007). From the “cohort of stern knights of traditionalism”: Articles on the works of Ulas Samchuk. Vinnytsia: Planer Publishing House. 127 p.
3. Rusnak, I. (2005). “I was filled with Ukraine...” Artistic historiosophy of Ulas Samchuk: Monograph. Vinnytsia: DPKF. 406 p.
4. Rusnak, I. (2009). Artistic historiosophy of Ulas Samchuk: Monograph. Vinnytsia: DCF Publishing House. 368 p.
5. Boroditsa, S. (2025). Samchuk studies at Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University: Achievements and prospects. Studia Methodologica. Philological Studies, 20, 8–18. <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-60-1>
6. Savchenko, O. (2022). The theme of war in the creative heritage of émigré writer Ulas Samchuk. Challenges of tolerance under conditions of Russian military aggression: Proceedings of the All-Ukrainian scientific discussion platform dedicated to the International Day for Tolerance. Kropyvnytskyi, 57–59. https://dspace.univd.edu.ua/items/17e40e0c-6ed6-4d5b-9d2c-9242e57a63c1?utm_source=chatgpt.com
7. Demchuk, O. (2025). The space of war in Ulas Samchuk's novel What Fire Cannot Heal. Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series “Philology”, 26(94), 127–129. [http://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-26\(94\)-127-129](http://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-26(94)-127-129)

-
8. Kyzylova, V. (2020). Ulas Samchuk's Ukraine: A synthesis of political and artistic worldviews. *Collection of Scientific Works (Philological Sciences)*, 15, 54–59. <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2020.15.8>
 9. Vyshnevskaya, H. (2025). Between the past and the future: Ulas Samchuk's journalism as a form of moral guidance. *Studia Methodologica. Philological Studies*, 60, 19–25. <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-60-2>
 10. Podvyshennyi, O. (2021). The influence of Western culture on the formation of Carpathian Ukraine in Ulas Samchuk's novel *The Sun from the West*. *Literary Process: Methodology, Names, Tendencies*, 17, 55–64. <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2021.17.7>
 11. Tkachuk, O. (2025). The motif of the hero's journey as a structure-forming principle in Ulas Samchuk's memoir-autobiographical prose (*On a White Horse and On a Black Horse*). *Studia Methodologica. Philological Studies*, 60, 145–157. <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-60-13>
 12. Prykhodko, V., & Rudenko, S. (2018). Body and space relationship in the research field of phenomenological anthropology: Blumenberg's criticism of Edmund Husserl's "anthropology phobia". *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 13, 30–40. <https://doi.org/10.15802/ampr.voi13.125512>
 13. Rudenko, S., & Tasenko, M. (2024). Improving the diagnosis of post-traumatic stress disorder and anxiety-depressive disorders using the methods of phenomenological philosophy: Experience of interdisciplinary practices in Ukraine. *Studia Warmińskie*, 61, 127–138. <https://doi.org/10.31648/sw.10789>
 14. Rudenko, S., Tasenko, M., & Levcheniuk, Y. (2025). Cosmos-containing mental disorders: Phenomenological advancing for psychopathology and philosophy of psychiatry. *Philosophy and Cosmology*, 34, 67–84. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/34/4>
 15. Danyliuk, I., & Bohucharova, O. (2023). The Russia-Ukraine war in Western media: A psycholinguistic modelling of the "hybrid" phase. *East European Journal of Psycholinguistics*, 10(2), 9–20. <https://doi.org/10.29038/ejpl.2023.10.2.dan>
 16. Traverse, T. (2023). Transformation of the self-concept of personality: Cognitive aspect. *Bulletin of the National University of Defence of Ukraine*, 75(5), 151–156. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-75-5-151-156>

17. Samchuk, U. (1947). The youth of Vasyl Sheremeta. Novel. Part 1. Munich: Prometheus. 156 p. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/5985/file.pdf>
18. Samchuk, U. (1933/1997). Maria. Ukrainian historical novel. Kyiv: Znannia. 176 p. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=226>
19. Camus, A. (2022). The myth of Sisyphus. The rebel. (O. Zhupanskyi, Trans.). Kharkiv: Folio. 448 p.
20. Samchuk, U. (1932). Volyn: A novel in three parts. Part 1: Where does that river flow. Third edition. Toronto: Kyiv Printing House. 324 p. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1678/file.pdf>
21. Samchuk, U. (1948). OST. A novel in 3 volumes. Vol. 1. Moroz's farmstead. In 3 parts. Regensburg: Published by Mykhailo Boretskyi. 584 p. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1056/file.pdf>
22. Frankl, V. (2023). The doctor and the soul. Foundations of logotherapy. (Liubomyr Sherstiuk, Trans.). Kharkiv: KDS Publishing House. 320 p.
23. Ricoeur, P. (1984). Time and narrative (Vol. 1). (K. McLaughlin & D. Pellauer, Trans.). Chicago: University of Chicago Press. https://www.eleqta.org/documentation/en/Paul_Ricoeur_Time_and_Narrative.pdf
24. Jaspers, K. (1970). Philosophy of existence. (R. F. Grabay, Trans. & Intro.). Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 99 p.

Nataliia Yarmolitska

Research fellow at the Faculty of Philosophy

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-1922-3496>

e-mail: nataliia.yarmolitska@knu.ua

Svitlana Tovmash

Junior Research Fellow at the Faculty of Philosophy

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0002-4972-2330>

e-mail: svitlana.tovmash@knu.ua

**HAPPINESS, WELL-BEING, AND SURVIVAL: A SOCIO-
PHILOSOPHICAL REFLECTION ON THE UKRAINIAN
EXPERIENCE OF WAR AND PEACE IN LIGHT OF ULAS
SAMCHUK'S CREATIVE HERITAGE**

Abstract

This study provides a socio-philosophical interpretation of the concepts of happiness and well-being within the Ukrainian cultural experience of war and peace, offering a comparative analysis of pre-war and wartime definitions of these notions. The theoretical foundation of the research is the literary legacy of the Ukrainian writer Ulas Samchuk, whose work reflects the existential experience of Ukrainians navigating radical historical transformations. The methodology employs a synthesis of hermeneutic, axiological, socio-philosophical, and historical-literary approaches, facilitating an exploration of the interconnectedness between individual and collective Ukrainian experiences. Additionally, textual and comparative analysis methods were utilized to examine primary cultural models of prosperity and elements of existential philosophy, identifying the “limit situations” of human existence that emerge during war and post-war periods. The study posits that Samchuk’s creative heritage constitutes a vital contribution to the Ukrainian cultural landscape; in his works, well-being transcends material categories to become a socially conditioned state, happiness

is portrayed as an existential category, and survival forms the bedrock of human existence amidst historical catastrophes. It is demonstrated that the concepts of happiness and well-being undergo profound transformations during wartime: happiness becomes intrinsically linked to survival, security, the preservation of identity, and solidarity, while the primary focus shifts from individual prosperity to collective welfare and from stability to the struggle for existence. The findings indicate that the traumatic Ukrainian experience of war has altered the perception of the existential dimension of well-being, with happiness assuming new forms manifested through resilience, dignity, and the capacity for recovery. Ultimately, the paper emphasizes that Samchuk's legacy serves as a crucial source for conceptualizing the contemporary Ukrainian experience of war, allowing for a re-evaluation of value transformations within a cultural tradition where well-being is inextricably tied to labor, morality, and collective being.

Keywords: Ulas Samchuk; happiness; well-being; survival; traumatic experience of Ukrainian culture; national memory; historical memory; existential values; Ukrainian experience of war and peace.

Надійшла до редакції/ Received: 12.02.2026

Прорецензовано/ Revised: 01.03.2026

Прийнято до друку/ Accepted: 24.04.2026